

Những năm tháng lưu đày của vua Hàm Nghi ở Alger

Chân dung vua Hàm Nghi những năm tháng cuối cuộc đời lưu đày. (Ảnh tư liệu gia đình)

Lên ngôi năm 13 tuổi, tại vị trong vòng một năm (07/1884-07/1885), nhà vua trẻ Hàm Nghi (Nguyễn Phúc Ưng Lịch) (1871-1944) trở thành biểu tượng chống Pháp của phong trào Cần Vương trong suốt bốn năm. Tháng 11/1888, chính phủ Pháp đưa vua Hàm Nghi sang lưu đày tại Alger cho tới cuối đời.

Sử sách đề cập tới nhiều phong trào Cần Vương, thế nhưng quãng thời gian sống tại Alger của vua Hàm Nghi vẫn là một khoảng trống và thu hút sự quan tâm của mọi người.

RFI đã may mắn gặp được cô **Amandine Dabat**, cháu năm đời của vua Hàm Nghi. Hiện chị đang làm luận văn tiến sĩ về cuộc đời và sự nghiệp của vua Hàm Nghi tại đại học Sorbonne-Paris 4. Chị cho biết, bên cạnh một ông vua An Nam bị lưu đày biệt xứ, Hàm Nghi còn là một nghệ sĩ đa tài, một họa sĩ.

Hoàn cảnh lưu đày

Vua Hàm Nghi tới Alger vào tháng 1 năm 1889.

Chính phủ Pháp bắt ngài vào tháng 11 năm 1888 để chấm dứt phong trào Cần Vương của người Việt và họ quyết định đày ngài sang Alger, cùng với một phiên dịch, một người hầu và một đầu bếp.

Amandine Dabat: « Khi tới Alger, họ được đại úy Henri de Vialar, lúc đó là sĩ quan tùy tùng của Tirman, Toàn quyền Algérie, tiếp đón. Và chính sĩ quan Vialar chịu trách nhiệm tìm nhà cho vua Hàm Nghi. Ngôi nhà có tên là « Biệt thự cây thông » (Villa des Pins), ở El Biar, trên một ngọn đồi thượng Alger. Bắt đầu từ lúc này, vua Hàm Nghi bị truất ngôi, chỉ được coi như hoàng tử và người ta thường gọi là « Hoàng tử An Nam ». Đây cũng chính là tên thông thường của vua trong suốt cuộc đời lưu vong tại Alger.

Những năm đầu tiên, ngài sống trong ngôi nhà mà người Pháp thuê cho. Chỉ từ năm 1906 trở đi, sau khi kết hôn với một phụ nữ Pháp vào năm 1904, họ mới xây

một ngôi nhà mới, có tên là « Biệt thự Gia Long », do Guiauchain, một kiến trúc sư người Pháp tại Alger thiết kế. Và vua sống trọn đời tại đây cùng với gia đình. »

Cụm từ « sống lưu đày » (vie d'exil) khiến nhiều người hình dung một cuộc sống vất vả và khó khăn. Liệu cuộc sống lưu đày của nhà vua có nặng nề như ý nghĩa của cụm từ đó ? Amandine Dabat giải thích :

« Cuộc sống lưu đày của nhà vua chắc chắn là nặng nề, hay khó khăn theo nghĩa xa cách quê hương. Đó chính là nỗi khổ tinh thần đối với gia đình. Nhưng thực ra, cuộc sống lưu đày của ngài khá thoải mái. Vì mục đích của chính phủ Pháp khi đưa vua Hàm Nghi đến Alger, trước hết là để biến ngài thành một người thân Pháp, vì thế, phải khiến ngài yêu nước Pháp. Quả thực, ngay khi bị lưu đày tại Alger, vua Hàm Nghi vẫn là một hoàng tử kế nghiệp và vẫn có thể kế ngôi vua Đồng Khánh. Chính vì vậy, từ thời điểm đó, ngài phải được đối đãi tử tế, phải học tiếng Pháp và hưởng phong cách Pháp. Từ đó để vua Hàm Nghi phải yêu nước Pháp. Vậy nên, dù vua Hàm Nghi buộc phải ở lại Alger, ngài vẫn được sống trong một ngôi nhà tiện nghi. Ngài có thể đánh đàn vờ, đi xem hát, đi săn. Ngài có bạn bè và bắt đầu học vẽ. Tất cả các hoạt động này đều được chính phủ Pháp cho phép. Phải để cho vua Hàm Nghi cảm thấy thoải mái tại Alger, vì trong trường hợp ngài được đưa về Việt Nam và lên ngôi vua, cần phải để cho ngài có thiện cảm với nước Pháp. »

Sau khi vua Hàm Nghi thoát ly triều đình, đứng đầu phong trào Cần Vương, chính phủ thuộc địa Pháp đưa vua Đồng Khánh (Nguyễn Phúc Ưng Kỷ) lên ngôi. Thế nên, dù sống lưu đày tại Alger, vua Hàm Nghi vẫn có khả năng nối ngôi, trong trường hợp vua Đồng Khánh băng hà.

Amandine Dabat : « Chính phủ Pháp tự hỏi là có nên đưa vua Hàm Nghi về kế vị vua Đồng Khánh hay không. Đây là những thông tin được lưu lại trong nhiều tài liệu lưu trữ thuộc địa. Nhưng cuối cùng, họ cho rằng việc này quá mạo hiểm. Vì vua Hàm Nghi còn có quá nhiều người ủng hộ tại Việt Nam và chính phủ Pháp e ngại rằng nhà vua sẽ lại đứng đầu phong trào kháng chiến chống Pháp. Chính vì vậy mà vua Hàm Nghi phải ở lại Algérie. Tôi không biết chính xác tới ngày nào, chính phủ Pháp vẫn coi ngài là quân cờ trong thế trận Đông Dương, hay là một hoàng tử kế vị. Tôi cũng không biết tới tận ngày nào, vua Hàm Nghi vẫn không được phép quay lại Đông Dương. »

Cuộc sống dưới vòng giám sát

Dù có một cuộc sống khá thoải mái về vật chất và được phép tham gia một số hoạt động thể thao và nghệ thuật, nhưng vua Hàm Nghi suốt đời bị theo dõi, thậm chí các cuộc thăm viếng cũng bị kiểm soát. Ví dụ, ngài phải xin phép chính phủ Pháp để rời Alger du lịch trong nước Algérie, hay đi sang Pháp lục địa. Và khi ngài tới Pháp, ngài cũng liên tục bị theo dõi. Mọi thư từ trao đổi của ngài đều bị chính phủ Pháp chặn lại. Người ta chỉ đưa cho ngài những bức thư từ Algérie hay Pháp lục địa. Ngài không thể nào nhận được thư từ Đông Dương.

Amandine Dabat : « Biện pháp theo dõi này là do chính phủ Pháp đại lục áp đặt dưới sức ép của chính phủ Pháp tại Đông Dương. Thực vậy, chính phủ Pháp tại Đông Dương luôn giữ hình ảnh của vua Hàm Nghi như một người chống đối nguy hiểm. Họ cũng sợ rằng Hàm Nghi vẫn giữ liên hệ với phong trào Việt Nam chống chế độ thuộc địa. Chính chính phủ Đông Dương đã buộc chính phủ Pháp đại lục theo dõi vua Hàm Nghi. Nhưng chính phủ Pháp tại Algérie nhanh chóng hiểu rằng vua Hàm Nghi tại Alger không còn nguy hiểm và không thể liên lạc với Đông Dương và ngài cũng không còn là một mối đe dọa lớn. Chính vì thế, chính phủ Pháp tại Algérie giảm bớt việc theo dõi. Điều này cũng thể hiện rằng ngay trong nội bộ chính phủ Pháp vẫn có bất đồng quan điểm. Chính phủ Pháp tại Algérie cố bảo vệ vua Hàm Nghi và nới lỏng việc theo dõi. Trong khi đó, chính phủ Pháp lục địa và Đông Dương thì lại muốn việc theo dõi nghiêm ngặt hơn. »

Với những biện pháp theo dõi chặt chẽ như vậy, liệu vua Hàm Nghi có tiếp cận được những thông tin về tình hình phong trào khởi nghĩa chống Pháp hay, sau này, là cuộc chiến tranh Đông Dương ? Amandine Dabat cho biết chi tiết :

« Chúng ta không biết được chính xác làm thế nào vua Hàm Nghi có được thông tin về những gì đang diễn ra tại Đông Dương. Vì về mặt chính thức, nhà vua không nhận được thư từ Đông Dương. Nhưng trên thực tế, Hàm Nghi có rất nhiều bạn, chủ yếu là những người bạn Pháp, sĩ quan hay nhà truyền giáo. Những người này thường đi lại giữa Algérie, Pháp đại lục và Đông Dương. Họ cung cấp cho ngài các tin tức về Đông Dương, nhưng đó chỉ là tin truyền miệng.

Trong một vài bức thư, đôi khi có vài thông tin về những sự kiện đang diễn ra tại triều đình Huế. Nhưng chúng tôi không có một chút dấu tích gì về phản ứng của nhà vua. Điều duy nhất mà tôi biết là ngài luôn từ chối nói về chính trị, hay trong mọi trường hợp, viết về vấn đề chính trị. Vì ngài biết rằng nếu chẳng may chính phủ Pháp đọc được thư, ngài sẽ bị theo dõi chặt chẽ hơn và thậm chí có thể bị giam hãm. Vì thế, trong mọi thư từ, ngài từ chối nói chuyện chính trị. Nhưng thái độ của ngài tại Alger cũng chứng minh rằng ngài chưa bao giờ thật sự quan tâm tới chính trị, ngay cả tình hình chính trị Pháp thời bấy giờ. Khi ngài bình phẩm chính trị tại Pháp lục địa, luôn dưới góc độ hài hước và không có chút bận tâm thật sự nào.

Tôi nghĩ rằng bắt đầu từ lúc đi đày, ngài đã hiểu ra rằng nếu muốn sống một cuộc sống an bình, thì cần phải thể hiện rõ mình không còn là một nhà chính trị, không còn là một mối nguy hiểm cho chính phủ Pháp. Đó là những gì mà các văn bản, những bằng chứng viết, cho thấy rõ. Còn chúng ta không biết được là chuyện gì xảy ra qua lời nói. Những gì mà vua Hàm Nghi viết không thể hiện điều ngài nghĩ. Chính vì thế, chúng ta không biết được tận sâu đáy lòng, ngài nghĩ gì. Chúng ta chỉ biết được qua những gì ngài viết về bối cảnh lúc đó. »

Giữ liên lạc với Việt Nam

Nhiều thông tin cho rằng vua Hàm Nghi từ chối học tiếng Pháp khi đặt chân tới Alger. Phải chăng đó là ngôn ngữ của kẻ xâm lược ? Hay là sự từ chối hợp tác với kẻ thù ? Sau này, khi lập gia đình, các con của vua Hàm Nghi lại không nói tiếng Việt. Hoàn cảnh nào đã dẫn tới việc quyết định chỉ cho các con học tiếng Pháp ? Đó có phải là ý định đoạn tuyệt với Việt Nam ? Amandine Dabat tiếp tục giải thích :

« Vua Hàm Nghi bắt đầu cuộc sống đi đày vào tháng 01/1889 và trong những tháng đầu tiên, ngài từ chối học tiếng Pháp. Nhưng chỉ trong vài tháng. Bắt đầu từ tháng 7, có nghĩa là 6 tháng sau, ngài đã chấp nhận học tiếng Pháp và đã yêu cầu chính phủ Pháp cho mình một giáo viên tiếng Pháp. Tôi cho là nhà vua hiểu ra rằng phiên dịch của ngài sẽ không vĩnh viễn ở lại Alger. Nếu muốn giao tiếp, không chỉ giao tiếp với chính phủ Pháp, mà còn diễn giải cho chính phủ Pháp những nhu cầu của mình, hay những điều mà ngài không đồng tình, thì Hàm Nghi cần phải tự lập về ngôn ngữ. Vì thế, trên thực tế, Hàm Nghi nhanh chóng chấp nhận học tiếng Pháp.

Chưa bao giờ vua Hàm Nghi từ chối cho các con mình học tiếng Việt. Ngài kết hôn với một phụ nữ Pháp vào năm 1904, trước khi Nhà thờ và Nhà nước tách rời nhau tại Pháp. Và trong bối cảnh xã hội thực dân tại thời điểm đó ở Algérie, con cái của ngài buộc phải được dạy dỗ như những người Pháp nếu muốn hoà nhập được vào xã hội. Và chính người vợ của vua Hàm Nghi nài nỉ để con cái của họ nói tiếng Pháp. Có lẽ vua Hàm Nghi cũng rất muốn dạy con học tiếng Việt, nhưng ngài không thể làm được. Một phần vì vợ ngài muốn dạy con tiếng Pháp, nhưng một phần cũng do những sức ép của xã hội trong giai đoạn đó. Trong bối cảnh thuộc địa tại Alger khá khép kín, con cái của họ cần phải được coi như những người Pháp.

Tôi không nghĩ là vua Hàm Nghi có chủ ý cắt đứt quan hệ với Việt Nam, chỉ vì ngài không có lựa chọn. Chính chính phủ Pháp đã quyết định thay ngài. Chính họ là người ra sức cản trở ngài liên lạc với Đông Dương. Vua Hàm Nghi cũng đã gặp gỡ được một số người Việt tại Alger, đa số là học sinh trường trung học Alger. Một số học sinh này, khi quay về Đông Dương, vẫn giữ liên lạc với vua Hàm Nghi. Họ liên lạc đường vòng, bằng cách gửi thư qua người khác để vua có thể nhận được. Vì vậy, chưa bao giờ vua Hàm Nghi có ý định cắt đứt liên lạc với Việt Nam. Mà trái lại, ngài không ngừng tìm cách để giữ liên lạc với quê hương, với gia đình và bạn bè. Chỉ có điều ngài phải qua đường vòng, vì chính phủ Pháp tìm mọi cách để ngăn cản. »

Hậu duệ vua Hàm Nghi không muốn đưa di hài vua về an táng tại Huế. Hiện nay, ngài vẫn an nghỉ tại làng Thonac, vùng Dordogne (Pháp), nơi công chúa Như Mai, trưởng nữ của vua Hàm Nghi sinh sống. Đây là khu mộ gia đình, nơi các con của vua Hàm Nghi quyết định an táng cha mẹ mình, và sau này là công chúa Như Mai. Amandine Dabat cho biết, lý do chính là, với thế hệ ông bà của chị, vua Hàm Nghi là ông của họ. Điều quan trọng với họ là có thể đến viếng mộ tổ tiên. Ngoài ra, tuổi

tác cao cũng sẽ không cho phép con cháu tới viếng mộ vua tại Việt Nam. Chính vì thế, thế hệ con cháu hiện nay vẫn tôn trọng nguyện vọng của thế hệ ông bà.

Các thành viên hậu duệ gia đình vua Hàm Nghi đã từng tới du lịch Việt Nam với mong muốn khám phá quê hương tổ tiên mình. Đây là mối liên hệ duy nhất mà gia đình còn giữ lại với Việt Nam. Bản thân Amandine Dabat là người sống tại Việt Nam lâu nhất, khoảng 18 tháng, từ năm 2011 tới nay, để phục vụ luận văn nghiên cứu của chị.

Thu Hằng

Nguồn:<http://vi.rfi.fr/van-hoa/20141231-nhung-nam-thang-luu-day-cua-vua-ham-nghi-o-alger/>

Posted by Nguyệt San Việt Nam

Chuyển đến: **Lê-Thụy-Chi**

Ngày 3/12/4893 – Giáp Ngọ (22/1/2015)

www.vietnamvanhien.net

